

ענוה היא כח: איך ענוה מביאה אל הגדולה?

הרב ישראל מאיר לאו הוא מגדולי הדוברים הדתיים, שכנראה זכה יותר מכל אדם אחר, לנאום לפני מלכים, רוזנים ושועי ארץ. בתקופת הקורונה קיים הרב מפגש זום עם נערי בר מצוה בגליל העליון. התלמידים היו כאובים מהעובדה שנאלצו לוותר על חגיגת בר המצוה בגלל הרצון שלא להזיק בריאותית לאף אחד, והרב הדהים אותם עם סיפור אישי¹:

"איבדתי את הורי בשואה וגדלתי כילד יתום אצל דודי, הרב מרדכי פוגלמן, רבה של קרית מוצקין. חיי היו עצובים וחסרים, אבל כשהתקרב מועד הבר מצוה, זרחה מעט שמש בחיי. עמדתי במרכז ושיננתי היטב את פרשת שלח, לקראת ההזדמנות להפגין בציבור את היכולות שלי.

טיפסתי בהתרגשות את בימת הקריאה, לבשתי את הטלית והתכוונתי לקחת את אצבע הכסף של הקורא, אבל אז קרתה תקלה. היה שם בעל קורא קבוע, איש מבוגר, שהקריאה הייתה כל עולמו. הגבאי שכח לעדכן אותו שהשבוע הוא אינו קורא והוא התארגן לקרוא. הגבאי אמר ביובש: "ר' משה, היום הילד קורא". אבל הוא התנגד: "אף אחד לא אמר לי. אני קורא בהתנדבות בכל שבת וגם השבוע התכוונתי היטב לקריאה. זה לא בסדר לקחת ממני את הזכות ובפרט שבית הכנסת מלא אורחים".

"הרגשתי רע עבורו", סיפר הרב לאו, "וגייסתי כוחות אדירים להתעלות על האכזבה. אמרתי: ר' משה, אני נער צעיר ויהיו לי הזדמנויות נוספות לקרוא. תקרא אתה כרגיל, וירדתי מבימת הקריאה.

"זו הייתה המצווה הראשונה שקיימתי לאחר הבר מצוה: לצמצם את עצמי למען הזולת. ואני חושב שלא הפסדתי. מאז קיבלתי הזדמנויות רבות לקרוא בתורה ולחלוק רעיונות עם קהלים גדולים..."

הדרך לגדלות עוברת דרך קטנות. הכלי אל ההצלחה הוא ענוה וצמצום עצמי. כשם שחומר שורה בכלי ריק, כך ההשפעה יורדת בלב בטל. בכל בית סיפורי בימים האחרונים את סיפורו של הר סיני, שישב בשקט ולא החצין את מעלותיו וזכה לירידת השכינה עליו, וכך רומזת התורה במקומות נוספים:

1. עירובין נד, א: מאי דכתיב 'וממדבר מתנה וממתנה נחליאל ומנחליאל במות ומבמות הגיא?' אם אדם משים עצמו כמדבר זה שהכל דשין בו - תורה ניתנה לו במתנה. וכיון שניתנה לו במתנה - נחלו אל, שנאמר 'וממתנה נחליאל'. וכיון שנחלו אל, עולה לגדולה, שנאמר 'ומנחליאל במות'. ואם מגיס לבו [בגאווה] - הקב"ה משפילו, שנאמר 'ומבמות הגיא'.

באגרת הרמב"ן המפורסמת, שכתב לבנו נחמן והמליץ לקוראה בכל שבוע וכך יזכה לחסד משמים, נאמר כי הענוה היא המידה היותר חשובה מכל המידות הטובות:

אגרת הרמב"ן: וכאשר תנצל מן הכעס, תעלה על לבך מדת הענוה, שהיא **מדה טובה מכל המדות טובות** ... ובעבור הענוה תעלה על לבך מדת היראה ... וכאשר תתנהג במדת הענוה להתבושש מכל אדם ותתפחד ממנו ומן החטא, תשרה עליך רוח השכינה וזיו כבודה וחיי העולם הבא.

כאן עולה שאלה קשה: מהי הענוה? איך איש עניו רואה עצמו? לכאורה מדובר בתכונה בלתי אפשרית: אם הוא מודע לסגולותיו הייחודיות, הוא אינו מסוגל לנהוג בענוה? ואם אינו מודע להן וחש פחות מהאחרים, הוא אינו מסוגל לתפקד בכלל? לא רק שאינו עניו, אלא אינו אדם?

הסתירה בין הגדולה והענוה, בולטת במקרה של הלל הזקן. מצד אחד, היה הלל עניו מופלא. במסכת שבת (לא) אמרו: "לעולם יהא אדם ענוותן כהלל ולא קפדן כשמאי". עוד אמרו שההלכה נקבעת כבית הלל, משום ש"נוחים ועלובים היו והיו מקדימים דברי בית שמאי לדבריהם", וידוע סיפור הגמרא על שני האנשים שהתערבו אם אחד יצליח לערער את הסבלנות של הלל. הוא ניגש להלל בערב שבת, כשהלל לחוץ להכניס את השבת, ושאל שאלות משונות כמו למה הראש של הבבליים עגול והרגליים של האפריקנים רחבות? והלל פתח את הלב והשיבו בסבלנות.

¹ סופר על ידי העיתונאית סיון רהב מאיר.

מצד שני, הגמרא מספרת כי הלל התמנה לנשיא במפתיע, כיון שידע לענות על שאלה שמנהיגי הדור, בני בתירא, לא ידעו לענות.² אולם אחרי שטיפס להנהגת הדור, התייחס בזלזול למשפחת בני בתירא והוכיחם שהפסידו את ההנהגה, משום שלא דבקו כמוהו בשמיעה ואבטליון. ההמשך היה ש"חכמתו הסתלקה ממנו" והוא שכח את המענה על שאלה נוספת שעלתה שם.

כך שעלייה לגדולה כמעט מכריחה הרגשת עליונות. ולא ברור איך אפשר להיות גדול ולהרגיש קטן? כמובן, חוסר הבהירות לגבי מידת הענווה, הוליד את ז'אנר הבדיחות על ה'כאילו ענווים', כהערה.³

עוד צריך להבין את ההבדל בין "ענווה" ל"שפלות": התורה משבחת את משה רבנו, שהיה "עניו מאוד מכל האדם", אבל במסכת אבות מצאנו תביעה יותר חמורה: "והוי שפל רוח בפני כל האדם". והשאלה היא מדוע מבליטה התורה את מידת הענווה של משה ולא את שפלותו?

לבסוף עולה השאלה שאי אפשר לדון במידת הענווה בלי להעלות אותה: כיצד רב יוסף מעיד על עצמו שהוא עניו? איך נאמר בסיום מסכת סוטה "אל תתני ענווה דאיכא אנא" - משפט שהוא אוקסימורון?

ב. הבה נדון בנושא החשוב, בעקבות הפגנת הענווה הבלתי נתפסת של משה רבנו, המסופרת בסוף פרשת השבוע. פרשת בהעלותך היא **קו השבר של דור המדבר**. היא הרגע בו האידיאל פוגש את המציאות והכל מתפרק. עד כאן המראנו לגבהים: יציאת מצרים וקריעת הים, מתן תורה ובניית המשכן, מן מהשמיים ומים מהבאר, אבל השבוע עובר הכדור אל האדם שנדרש לזוז והעסק מתרסק.

אחרי חנייה בת שנה למרגלות הר סיני, הגיע הזמן לצאת לארץ ישראל. בעשרים לחודש אייר עלה הענן והעם זז. הם צעדו שלושה ימים והתלונות החלו להיערם: "זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם, את הקשאים ואת האבטחים.. ועתה נפשנו יבשה בלתי אל המן עינינו". נכון שהמן נפלא ומרגישים בו כל טעם, אבל כמה אפשר אותו דבר? "יום ראשון תפוחי אדמה יום שני תפוחי אדמה..."

משה נשבר וביקש להתפטר ולמות!. "לא אוכל אנכי לבדי לשאת את כל העם הזה כי כבד ממני ... הרגני נא הרג". ה' הורה לו למנות שבעים זקנים שסייעו לו בהנהגת העם ואחר כך הגיע העונש: שליו רב נחת מהשמיים והבשר נתקע בין שיניהם והרשעים מתו. הפרשה הבאה מספרת על כישלון המרגלים, אחריה מרד קרח, וזה בעצם הסוף של דור המדבר. הפרשה אחריה חוקת, תדלג 38 שנים ותדבר על הדור החדש שנולד במדבר ונכנס לארץ.

בתוך כל מסכת המרידות והמשברים, יש פרשה קצרה וקשה במיוחד: 'מרד' בתוך משפחתו של משה רבנו. קנאה או לפחות טרוניה חריפה, מצד שני האנשים הקרובים אליו ביותר.

2. במדבר יב: ותדבר מרים ואהרן במשה על אודות האשה הכשית אשר לקח ... ויאמרו הרק אך במשה דבר ה' הלא גם בנו דבר, וישמע ה': והאיש משה ענו מאד מכל האדם אשר על פני האדמה.

בקרב המפרשים יש שתי גישות בפרשנות האירוע: יש אומרים שמרים ואהרן ביקרו את משה על **שנשא את ציפורה לאישה, אישה נוכרייה שלא מקרב עם ישראל**. הם כינו אותה בזלזול בשם "כושית", על שם היותה כהת עור, כמו אנשי המדבר שנמצאים הרבה בשמש.

מרים פיתחה **קנאה** נגד משה, שמרגיש גדול מהם ולכן הרשה לעצמו לקחת אישה שאינה מיוחסת, בעוד שגם אנו נביאים ובכל זאת נישאנו היטב עם משפחות האצולה (אהרן התחתן עם אלישבע, אחות נחשון בן עמינדב, שהיה הנשיא הראשון של שבט יהודה, ואילו מרים התחתנה עם כלב בן יפונה, שהחליף את נחשון, בתור הנשיא השני של שבט יהודה).

² השאלה הייתה האם קרבן פסח דוחה שבת? כלומר, האם להתייחס אליו כקרבן ציבור שדוחה שבת או קרבן יחיד שאינו דוחה? והלל הוכיח שמדובר בקרבן ציבור שדוחה שבת.

³ בחור גאוותן לא מצא שידוך, משום שאף אחת לא הייתה טובה עבורו. שלחו אותו לישיבה של בעלי מוסר להשתלם במידת הענווה. אחרי שחזר, הוצעה לו שוב אותה נערה שהוצעה אז. אמר הבחור בזלזול: "קודם שהייתי סתם תלמיד חכם, היא לא הייתה טובה עבורי, ועכשיו שאני גם עניו – אתם מציעים אותה שוב?!". עוד מספרים על רב מושלם: אב אוהב, תלמיד חכם, מסור לקהילתו ועניו. כשעלה למעלה, הציע לו הקב"ה לצפות בלוויה שנערכת לו: הוא שמע כיצד ילדיו משבחים את אבהותו, חבריו מעצימים את למדנותו ופרנסי הקהילה מבכים את מסירותו. לבסוף שאל אותו הקב"ה איך היה? 'הם שכחו להזכיר את הענווה שלי...!'

(מה שהתעוררו לכך עכשיו, יתכן שהיה זה חלק מהשבר הכללי שאחז בעם. עוד מפרשים שאחרי שאלדד ומידד התנבאו שיהושע יירש את משה ולא אחד מילדיו, החלו מרים ואהרן לדבר על כך שמשה לקח אישה נוכרייה ממדיין ואין פלא שילדיו לא חונכו כראוי).

מדרש תדשא: על שלוש עבירות הצרעת נדבקת בבריות: מקנאת הבל, כמו שנעשה במרים.

רבינו יוסף בכור שור [תלמידו רבינו תם]: היו אומרים וכי לא מצא אישה מבנות ישראל שהלך ולקח מבנות הכושים שהם ערלים?! **ספר לשון חסידים בשם האמרי נועם מדזיקוב:** הם דבקו עצמם בטובים, אהרן לקח את אלישבע אחות נחשון בן עמינדב ובדק באחיה ומרים לקחה את כלב בן יפונה. ושפטו בדעתן אשר משה עשה כן מחמת שידוע כוחו הגדול ואין צריך לייחוס, ועל כן אמרו "הרק אך במשה דבר ה'?! הלא גם בנו דיבר" ועם כל זה הידרנו אחר הייחוס.

רש"י ומפרשים אחרים הולכים בדרך הפוכה: כנראה שאינם רוצים לומר גנאי כזה על מרים ואהרן, שזלזלו בגיסתם ועוד יותר במשה עצמו. לכן מפרשים ההיפך: המילה "כושית" היא בגימטרייה "פת מראה"⁴, והיא כינוי לאדם שונה מכולם (ראו בהערה⁵), וכך ציפורה הייתה שונה ביופייה ובצדקתה.

מרים ואהרן הזדעקו (לא על שמשה נשא אותה, אלא ההיפך): איך פורש מציפורה? מה שקרה הוא שאחרי שאלדד ומידד החלו להתנבא, אמרה ציפורה: 'אוי לנשותיהן', שעכשיו יפרשו מהן כמו שבעלי פרש ממני. מרים הזדעזעה לשמוע צער גיסתה והלכה לזעוק עם אהרן על ההחלטה המשונה שקיבל משה. הרי גם הם נביאים ולא נדרשו לפרוש מאישות?⁶

רש"י: 'ותדבר מרים ואהרן' - ומנין יודעת מרים שפירש משה מן האשה? מרים היתה בצד צפורה בשעה שנאמר למשה 'אלדד ומידד מתנבאים במחנה'. כיון ששמעה צפורה אמרה אוי לנשותיהן של אלו אם הם נזקקים לנבואה שיהיו פורשין מנשותיהן כדרך שפירש בעלי ממני. 'האשה הכשית' - שהכל מודים ביפיה כשם שהכל מודים בשחרותו של כושי. 'כושית' - בגימטרייה 'פת מראה'.

וכאן חושפת התורה תכונה חדשה אצל משה רבנו והיא כמעט **בלתי אנושית:**

יב,ב-ג: ויאמרו הרק אך במשה דבר ה' הלא גם בנו דבר! **וישמע ה':** והאיש משה עניו מאד מכל האדם אשר על פני האדמה.

ה' **שומע** את דבריהם, אבל איפה משה? למה אינו מסביר את עצמו? הרי דברי האנשים הקרובים אליו, מסתמא הגיעו לאוזניו? יתירה מכך: הרמב"ן מחדד דבר מדהים: השיחה של מרים ואהרן הייתה **באוזני משה** - ולמה לא הגיב? זאת התשובה של התורה: "והאיש משה עניו מאד" ולכן הוא **לא יגיב על הפגיעה בו והקב"ה נזקק לעזור לו**. כל עוד מדובר על פגיעה בכבוד שמים, משה יקפוץ לאש, אבל כשמדובר בפגיעה אישית בו, הוא נושך שפתיים ואם אין הקב"ה עוזרו - מי עוזרו?

רמב"ן: להגיד כי השם קינא לו בעבור ענוותנותו כי הוא לא יענה על ריב לעולם ... ובמדרש ספרי ... **שדיברו בפני משה... אלא שכבש משה הדבר ולכן הזכיר ענוותנותו שסבל ולא ענה וה' קנא לו.**

וכל אחד יוצא מדעתו: איך זה יתכן? כיצד אפשר להיות גיבור חיל שעומד נגד פרעה ועמלק, קדוש שבקדושים שמטפס לשמים שלוש פעמים וחי כאחד המלאכים, ועדיין לסבול פגיעה בנושא הכי רגיש מצד בני המשפחה הקרובים אליו? בפרט לפירוש הראשון, שזלזלו באשתו! והוא שותק?⁷

⁴ מעניין שהמילה "כושית" היא גם בגימטרייה "מכוערת", והדבר מתאים לשני הפירושים שהובאו בפנים - האם התכוונו לגנות את ציפורה או לפאר אותה.

⁵ **ספרי:** כמו "שגיון לדוד אשר שר לה" על דברי **כוש** בן ימיני" וכי שאלו בן ימיני היה כושי? אלא מה כושי משונה בעורו, אף שאול משונה במראיו, שנאמר 'משכמו ומעלה גבוה מכל העם'. וכן אומר עמוס 'הלא כבני **כושיים** אתם לי בני ישראל' - מה כושי משונה בעורו, אף ישראל משונים במצוות מכל האומות ... וכך 'כי אישה כושית לקח' יש לך נוחה ביופיה ולא במעשיה, במעשיה ולא ביופיה, וזאת נאה בנויה ובמעשיה.

⁶ בעבר הבאנו שיחת אדמו"ר שכוונתה של מרים הייתה חיובית: כיצד נמנע משה מפריה ורביה? הרי היא יודעת כיצד להוריו של משה היו סיבות טובות לפרוש מאישות, אבל כתוצאה מהנזיפה שלה הם חזרו ואז **נולד משה רבנו עצמו!** ואם כן, כיצד משה שוכח את המסר הזה ומוצא סיבות טובות לפרוש מאשתו?

⁷ המאירי (חיבור התשובה עמוד 128) מחדד את התמיהה: השתיקה של משה רועמת נוכח העובדה שזה **לא היה האופי שלו**. משה לא היה טיפוס כנוע (כמו אהרן, למשל), ההיפך: משה היה **קנאי ואסרטיבי שלא היה**

נחמד את התמיהה עם הבחנה נפלאה: הגמרא (חולין פט) אומרת: 'גדול מה שנאמר אצל משה ואהרן, יותר מהנאמר אצל אברהם. אברהם אמר 'ואנכי עפר ואפר', ואילו משה ואהרן אמרו 'ונחנו מה כי תלינו עלינו' – והענווה שלהם גדולה יותר'. מדוע 'ונחנו מה' מבטא יותר ענווה מ'אנכי עפר ואפר'? רבי יהונתן אייבשיץ מבאר באמצעות סיפור שהיה עד לו (מובא בפירושו הרב לאו על אבות ו/קכח):

פעם רבי יהונתן עבר דרך עיירה קטנה ביום הכיפורים וכיון שאיש לא הכירו שם, התיישב בירכתי בית הכנסת, כדי לומר ויודיו בכניעה ושברון לב כאחד העם. עמד לידו אדם שבכה בכל מילה והיכה על ליבו בצער. במיוחד זעק במילים "עפר אני בחיי, קל וחומר במיתתי", ותרגם לעצמו: אני עפר ובזך בחיי וקל וחומר אחרי מותי. רבי יהונתן התפעל מצורת הווידי שלו.

הגיעו לקריאת התורה והגבאי חילק את העליות, אבל אותו יהודי לא זכה בעלייה שציפה לה. הוא פער פה ושלח נאצות לעבר הגבאי: "מי אתה בכלל? אתה עושה פה מה שאתה רוצה?!" רבי יהונתן נדהם: "הרגע הכרזת שאתה עפר ואפר ומה זה משנה לבזך אם הוא מקבל שלישי או רביעי?". "נו, באמת, ענה היהודי, כלפי הקב"ה אני עפר ואפר, אבל כלפי יענקל?! הוא אפילו לא בזך..."

אמר רבי יהונתן: זה פלא הענווה של משה ואהרן. הם לא אמרו רק "אנכי עפר ואפר" כלפי הקב"ה, אלא ענו למתלוננים ולנודניקים בין בני עמם "ונחנו מה" – והוא פלא... וזה כמובן מחדד ומרעים את השתיקה של משה לאחיו ואחותו: איך גדול העולם סובל פגיעה בפרטיותו?

בנוסף, עולות שתי שאלות בסיסיות בנושא הענווה: רבי מאיר אומר באבות: "והוי שפל רוח בפני כל האדם" ועוד נאמר שם: "מאוד מאוד הוי שפל רוח". המאירי מחלק הבדל יסודי בין שתי התכונות:

3. מאירי חיבור התשובה 128: שבחו רבותינו (ברכות נה) 'לעולם יהא אדם עניו כמשה ושפל רוח כאהרן', תתבונן איך הפרישו בין מידת הענווה ובין מידת השפלות, כי שפלות הרוח הוא מי שבאזני שמע ובעיניו יראה דברים לא ראויים והחריש ביום שמעו וראותו... לא יתגבר לבטל דעות נפסדות ולהתריס כנגד בעליהן כמו באהרן [שלא התקומם כנגד חוטאי העגל]. ומן האמת גם היא מהמידות הנכבדות כמו שהזהיר על קניית שתי המידות... כל אחת לפי המקום, לפי הזמן ולפי העניין.

ענווה היא תכונה של כח ותקיפות, בעוד השפלות היא תכונה של חולשה וכניעות. ענווה מסמלת את משה שידע לעמוד על שלו בכל העוצמה, בעוד ששפלות מסמלת את אהרן, שלא קם כנגד חוטאי העגל. כמובן, יהודי נדרש לשתי התכונות גם יחד ולפעמים נדרשת זו ולפעמים זו – אבל ההבחנה בין השתיים מרתקת, וכמובן מצריכה ביאור עמוק.

לבסוף, השאלה האחרונה: המשנה בסוף מסכת סוטה אומרת: "משמת רבי יהודה הנשיא, בטלה ענווה". קם רב יוסף שהיה ראש הישיבה בבבל ומוגדר בתור "סיני", אדם שהיה ה'גוגל' של דורו וידע את כל התורה כולה ואמר: 'אל תגיד שבטלה ענווה – כי יש אותי!'. והתמיהה ברורה מאליה.

גמרא סוף סוטה: משמת רבי בטלה ענווה... אמר רב יוסף: לא תתני ענווה דאיכא אנא. **חידושי אגדות מהרש"א:** אין דרך החכמים להתפאר במעלתם, ככתוב 'הללך זר ולא פיך'.

(בנוגע לשאלה האחרונה מרב יוסף, ראו ביאור פשוט ונפלא בהערה⁸).

לסיכום, הכרנו שלושה מאפיינים של הענווה: 1. היא מופיעה אצל גדול הגדולים. 2. היא מייצגת כוח ותקיפות, בעוד שהשפלות מביאה לכניעות. 3. העניו עצמו מודע לקיומה. אנו רוצים להעמיק בדרך שהציעו אדמור"י חב"ד להבנת העניין, הן בסוגיית הענווה והן השפלות כפי שמבוארת בתניא פרק ל.

מסוגל לשתוק נוכח עוול. עוד כנער צעיר הוא יוצא מארמון פרעה ורואה איש מצרי מכה איש יהודי ובלוי לחשוב פעמיים הוא טומן אותו בחול. אחר כך מעמיד במקום את "שני העברים הנצים", ובהמשך מגיע למדין ורואה את הרועים מתעמרים בבנות יתרו ומיד מתערב ומשקה את הבנות מים. כיצד הוא מסוגל, בכל זאת, לערוך הבחנה מדהימה כזו בין **כבודו האישי** ובין **טובת הציבור**?

⁸ בשיחת פרשת במדבר תשכד, הרבי הסביר בקצרה נקודה נפלאה: רב יוסף טען **שלא כל אמת צריכים להכריז**. הוא אמר לתנא שהכריז "שבטלה ענווה", כי תלמידו חושבים שהוא עניו ולא צריכים לגרום להם לחשוב שהוא משקר ואינו עניו באמת. על דרך דברי אב"י לרבה: "אם אתה בינוני, לא שביק מר חיי לכל בריה". היינו שלא כל מיתוס צריך לנפץ ויש מיתוסים חינוכיים שדווקא טוב לשמר אותם כי הם יוצרים ציפיות גבוהות יותר. מכאן הסיק הרבי שכאשר רואים חיסרון ברב או משפיע, לא חייבים להכריז זאת בחוצות...

ג. נאמר זאת כך: כשאדם מצליח בקטן – הוא חושב שזה שלו, אבל כשהוא מצליח מעבר לגודל ומידה – הוא יודע שזה מלמעלה והוא רק נבחר לכך. הענווה של משה לא נבעה מטשטוש הגדולה שלו, להיפך: היא נבעה דווקא ממנה. היות שהוא ידע עד כמה גדולתו חריגה ולא נתפסת בכלים, לכן הכיר היטב שהיא **מתנה מלמעלה**. אי אפשר להשיג תפקיד כזה, רק להיבחר אליו.

למה הדבר דומה? האדמו"ר הראשון בשושלת החסידות "גור", היה החידושי הרי"ם, רבי יצחק מאיר אלטר. החידושי הרי"ם היה תלמיד חכם עצום ומנהיג גדול, שהפך את החסידות שצמחה בעיר הקטנה "גורא קלוורי" בפולין לקהילה גדולה. באופן אישי הוא היה למוד סבל: 12 מתוך 13 ילדיו נפטרו ונותרה רק בת אחת בשם אסתר. אחרי פטירתו החליטו החסידים למנות לממלא מקומו את נכדו היחיד, רבי יהודה לייב אלטר, שנודע בתור השפת אמת.

השפת אמת היה נער בן 19 וסביבו חסידים שגילם פי ארבע משלו. פעם נכנס חסיד מבוגר ושאל בפליאה: מאיפה הנך לוקח את הביטחון העצמי להנהיג אנשים שיכולים להיות סבים שלך, תלמידי חכמים דגולים שהסתופפו תחת שולחננו הטהור של הצדיק רבי מנדלי הגדול מקוצק?

השפת אמת השיב בסיפור: קבוצה של מטפסי הרים החלו לטפס את ההר הגבוה בעולם, האוורסט. המסע היה קשה ממה שתיארו. חלקם התייאשו וירדו, חלקם איבדו חמצן ומתו, ורק בודדים הגשימו את החלום והעפילו אל הפסגה. הם הניחו את הרגליים בראש ההר ונדהמו: ילד קטן ישב על פסגת ההר ושיחק בחול. ההישג שלהם התנפץ: אם הוא יכול – כל אחד יכול. "איך הגעת לכאן", שאלו המומים. הילד חייך: "לא הגעתי לכאן, נולדתי כאן..."

הרמז לאותו חסיד היה ברור: לא טיפסתי למשרת האדמו"ר, נולדתי לתוכה... אבל הרמז עמוק יותר וזאת הדרך לגדלות: **המשרה הזו לא שלי, קיבלתי אותה במתנה**. לא חוללתי תהליך או מאמץ עצמי כדי להשיג אותה, אלא נבחרתי מלמעלה וכמו שהוא בחר בי – היה יכול לבחור ברך.

משה ידע שהמתנה אינה שלו⁹, הוא רק שליח שמחזיק מתנת יקרת ערך להעביר הלאה. כמו שליח שקיבל חבילת יהלומים להעביר ממקום למקום. אותו שליח חף מגאווה, כי הוא יודע שהוא רק בלדר. יתירה מכך: משה ידע ששישרון הוא לא זכות, הוא אחריות. הוא ארגז הכלים שקיבלת מהאלוקים כדי להגשים את מטרת חייך, וככל שהכשרון גדול יותר כך הציפיות גדולות יותר, ולכן משה הרגיש אפילו פחות מכל אחד, כי הוא חשש שאולי אדם אחר היה עושה עם הכוחות הללו יותר ממנו.

בהערה¹⁰ הובאה דוגמה נוקבת לגודל המחויבות של אדם גדול.

[המסר הזה - אודות מתנת הכישרון והמחויבות הנובעת ממנה – הגיע לשיא באחד הסיפורים התמוהים בתורה, אם לא המוזר והתמוה ביותר: עוד ארבעה שבועות נקרא את סיפור האתון, המדברת של בלעם ובעוד שהתורה היא ספר רציני שמעביר את ההוראות השמימיות של האלוקים, עולה השאלה מה לה ולסיפור שנראה כאגדות עם?

בלעם יצא רכוב על אתונו לקלל את ישראל, והאתון צעדה במשעול צר בין שני קירות. פתאום סטתה הצידה מהכביש, בלעם היכה אותה כדי לחזור למרכז הדרך, אבל היא נלחצה עוד יותר לצד הקיר ומחצה את רגלו. הוא היכה בה חזק יותר והיא כרעה על הארץ וסירבה לזוז. כשהיכה אותה בפעם

⁹ ראו שבת פט שהשטן שאל את משה איפה התורה? ומשה ענה: "מי אני שנתן לי הקב"ה תורה?! חמדה גנוזה שאתה משתעשע בה בכל יום ואני אחזיק טובה לעצמי?!". התורה הייתה בידו ועדיין לא הרגיש שהיא שלו. ¹⁰ אחרי חורבן הבית השני, ירושלים הייתה הרוסה ותושביה חיו בעוני משפיל. רבן יוחנן בן זכאי יצא עם תלמידיו מהעיר ולפתע ראו צעירה רוכנת על הארץ ומנקה גללי בהמה. רבי יוחנן צעק שזה לא יאומן. אי אפשר להעלות על הדעת שאישה כזו נפלה לעבודה משפילה כזו. היא הייתה בתו של נקדימון בן גוריון, העשיר האגדי של ירושלים ורבי יוחנן סיפר בכאב שהוא זוכר את החתונה שלה: אבא שלה הבטיח מיליון דינרי זהב עבור "תוספת כתובה" וכעת התדרדרה למצב כזה.

רבי יוחנן שאל לאן הלך הכסף של האבא? היא השיבה בביטוי ירושלמי: "מלח ממון – חסר". כלומר, מי שרוצה לתבל את ממונו – שייחסר לצדקה ואילו אביה לא נתן מספיק צדקה. שואלת הגמרא, הרי השטיחים שהיה צועד עליהם, היו נמסרים מיד למטרות צדקה ומה הכוונה שלא נתן מספיק? אלא (כתובות 10, ב): "כדבעי ליה למעבד לא עבד". הוא נתן הרבה, אבל זה היה מעט ביחס ליכולות האגדיות שקיבל מהקב"ה ולכן נענש.

השלישית, קרה דבר מטורף: האתון פתחה את פיה ותבעה צדק: "מה עשיתי לך כי הכיתני זה שלש גלים? הלוא אנכי אתנך אשר רכבת עלי מעודך עד היום הזה, ההסכן הסכנתי לעשות לך כה?!"

עיניו של בלעם נפתחו והוא ראה מלאך עומד במרכז הדרך עם חרב שלופה בידו וחוסם את המעבר. התברר כי האתון ראתה את מה שהוא לא ראה ולכן נסה הצידה בבהלה. המלאך הזהיר את בלעם שהוא רשאי להמשיך עם אנשי בלק, "ואפס את הדבר אשר דברתי אליך אותו תדבר".

וכאן עולה השאלה האם בסרט מצויר עסקינן?! האם "חמור" – שהוא כשמו, החומרי והסכל בין בעלי החיים, איטי וגמלוני. ראה מלאכים והרביץ תוכחה באדונו?! ובעיקר: מה מטרת ההתגלות? הרי חיזיון הנבואה של האתון לא לימד כלום, ואילו את המסר שהיה לבלעם לקבל, הוא קלט מפי המלאך עצמו?

הרמב"ן כותב רעיון נפלא: האתון היכה את בלעם במקום הכי רגיש שלו. במקור הביטחון העצמי שלו. אדם מגדיר את עצמו בעזרת הכישרון והיכולת הייחודית שהתברך בה. הוא קם בבוקר ומרגיש בעל ערך בזכות אותו כוח ייחודי שמבחין אותו מאחרים: יש לי ידיים טובות, אני מסור, אני מבריק יותר מכל הצוות שלי וכו'. ולבלעם הייתה תכונה להשתבח בה: פה גדול ועיניים ענקיות. הוא ראה מקצה העולם ועד קצהו והיה יכול להכות בעוצמה עם הפה שלו.

חולל הקב"ה תרגיל פשוט: **העביר את כוח הדיבור והראייה אל האתון** ופתאום האתון ראתה מלאכים עליונים שבלעם לא ראה וביטאה בפה את מה שנביא לא הצליח לבטא. וזה היה מסר מהמם: **אני הלבשתי עליך את הכתר** וברצותי תאבד הכול והכישרון יעבור אל הסכל בין בעלי החיים. אין מה להתגאות בכישרון, אלא ההיפך: להבין שהוא משימת חיך. הכישרון הוא הרגע הקטן שאלוקים חשב על כל אחד והעניק לו את ייחודיותו - ועליו אנו נשפטים].

כעת נבין את השאלה הגדולה מסוף מסכת סוטה. איך רב יוסף מכיר בשבח הענווה שלו? שכן ענווה אין פירושה טשטוש הגדולה, אלא זה אדם שיודע את הצלחותיו - אבל **מייחס אותם לקב"ה**, לכן אמר רב יוסף: אל תאמר שחלפו הענווים מהעולם, משום שאני מכיר טובה, אני שייך לאלה שיודעים שכל מה שהשגתי היה רק ברכה של סייעתא דשמיא.

(שמעתי תוספת נוראה לרעיון החסידי: האמת היא שלא היה כמו רב יוסף, שידע שכל מה שהשיג היה מתנת אלוקים. הגמרא מספרת שבסוף חייו הוא התעוור ושכח תלמודו. עד שפעם חזר אביו רעיון ורב יוסף שאל מי אמר? ענה אביו: אתה. כך שמי כמותו ידע שכל מה ששיג אדם, זו בחירה מלמעלה, וכמו שהדברים באו יכולים ח"ו ללכת, ולכן אמר רב יוסף שנשארו עוד ענווים כמותו בעולם).

4. ליקוטי שיחות יג/30: למרות שמשה רבינו ידע את הטוב שלו שהוא גבוה במעלה מכל אדם, מכל מקום היה עניו מכל אדם, מפני שידע אשר כל מעלותיו הוא מה שניתן לו מלמעלה ... וחשב שאילו היו הכוחות הללו אצל אדם אחר, היה ג"כ במדרגה זו, ואפשר שהיה מגלה את הכוחות יותר ממנו. וזהו שאמר רב יוסף 'אל תיתני ענווה דאיכא אנא', משום שהעניו באמת הוא איש המעלה ויודע ומכיר את ערכו, וביחד עם זה אינו מחזיק טובה לעצמו לפי שיודע שהכוחות והחושבים שלו ניתנו לו מהקב"ה.

אנקדוטה מקסימה: ישנו וידאו שמנהיג אמריקאי חשוב עובר לפני הרבי. הרבי שואל אותו האם פעל משהו בעניין החינוך עליו דיברו בעבר? אותו אדם נעצר ואינו מאמין למה ששמע. הוא אומר: "רבי, אתה מדהים, זה היה לפני 19 שנה וכל כך הרבה אנשים עברו לפניך מאז ואתה עדיין זוכר על מה דיברנו?!" הרבי מביט בו ואומר: **"מה ייצא לקהילה שלי מזה שאני מדהים..."**

הענווה לא מחלישה, אלא להיפך: מעצימה את הדרישות והתביעה שלו מעצמו. הידיעה כי מה שקיבל שייך לקב"ה, מעניקה כוח אדיר, אבל מצריכה חשבון נפש עד כמה עומדים במילוי המשימה.

עד כאן דובר על הענווה, אולם מעבר לכך, נדרש מעת לעת להיות גם שפל רוח (כפי שמאריך רבינו בתניא פרקים ל-לא): עליו לחשוב כי האמת היא, שהוא קטן מכל אדם אחר. נקודת העניין היא, שהעבירות הקטנות של האנשים הגדולים, חמורות יותר מהעבירות החמורות של האנשים הקטנים. ככל שאדם גדול יותר, כך מצופה ממנו יותר ולכן העבירות הקטנות שלו בלתי נסלחות.

רבינו הזקן מאריך שם, כי תלמיד חכם אמור להיות שפל רוח בפני אדם פשוט שפרנסתו ללכת בשוק ועיניו רואות תאוות ולבו חומד מהם. התלמיד חכם אינו מתמודד עם ניסיונות כאלו ואינו נדרש לכוחות

עצומים כדי לכוון עצמו כראוי. אדרבה, התלמיד חכם אמור לשאול את עצמו האם מפעיל בניסיונות הקטנים שלו את אותם כוחות שנדרשים מהאדם הפשוט באתגרים שלו, כמובא בהערה¹¹.

זאת העצה שנותן הרמב"ן באגרת הרמב"ן המפורסמת כדי להשיג ענווה (ואולם לדברנו היא שייכת בפירוט יותר, לשפלות מאשר לענווה).

אגרת הרמב"ן: אפרש לך איך תתנהג במדת הענוה ... כל אדם יהיה גדול ממך בעיניך. אם חכם או עשיר הוא ממך – עליך לכבדו, ואם רש הוא ואתה עשיר או חכם ממנו – חשוב בלבך כי אתה חייב ממנו והוא זכאי ממך, שאם הוא חוטא, הוא שוגג ואילו אתה – מזיד [משום שאתה חכם ממנו].

אכן, רבינו הזקן מדגיש בתניא שם, כי ההתבוננות לשפלות היא חריפה ומסוכנת. ולכן היא מתאימה רק מעת לעת, כשהאדם שפל בין כך מענייני חומר. אבל בסיס עבודת ה' צריך להיות מתוך גדלות: מודעות לכוחותיו ויכולותיו, ודווקא מתוך הבנת הקרבה בינו ובין הקב"ה והציפיות ממנו בהתאם.

כתר שם טוב קמה: רוב ענוותנותו של האדם גורם שנתרחק מעבודת ה'. שמצד שפלותו אינו מאמין כי האדם גורם על ידי תפילתו ותורתו שפע לכל העולמות, וגם המלאכים ניזונים על ידי תורתו ותפילתו. שאילו היה מאמין זה כמה היה עובד ה' בשמחה וביראה מרוב כל... האדם ראוי לשים לב כי הוא 'סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה' וכל תנועותיו ועסקיו ודבורו עושה רושם למעלה.

נסיים כפי שהתחלנו: העיתונאית סיון רהב-מאיר, מקיימת סדנאות בת מצווה לילדות שמגיעות לגיל החשוב הזה. קבוצת הבנות נפגשה עם הרב ישראל מאיר לאו ואחת אזרה אומץ ושאלה: "כבוד הרב, עוד מעט חגיגת הבת מצווה שלי ואין לי אומץ לדבר ולברך את החוגגות. אני רואה שהרב מדבר בכל העולם בביטחון גדול, מה הסוד שלך? אולי תלמד אותי איך מתגברים על הפחד?".

התשובה הייתה מפתיעה: "את צודקת, אני עמדתי מול האפיפיור, מול גוראבצ'וב ומול פידל קסטרו, מול מנהיגי ארצות הברית, אירופה והאו"ם, ואגלה מה נותן לי את הכוח. אני מזכיר לעצמי שאינני עומד לבד. מגרונני מדברים דורות של נצח, שראו הכול ושרדו הכול ולא החליפו אידיאולוגיה אחת באחרת. היו פה עמון ומואב וארם וצידון ואשור ובבל, אבל איפה הם? הם הרי לא עברו כמונו את גירוש ספרד ואת אושוויץ, אז למה נמחקו מבימת ההיסטוריה? כשאני ניגש לדבר, אני מזכר בזה ומייצג את זה. תחשבי על כך לפני הבת מצווה שלך ותקבלי ביטחון לדבר..."

כתיבת הדרשות והשיעורים והפצתם באופן חופשי
מתאפשרת בתמיכתם של שלוחי הרבי ברחבי תבל
ובחסותו האדיבה של הנגיד החסידי
ר' שניאור ורעייתו יוכבד שיחיו מינסקי
להצלחה רבה בכל ענייניהם
ולעילוי נשמת מרת
שיינא בעשא בתיה בת יוסף דב

¹¹ בליל יום הכיפורים הרגיש הצדיק מברדיטשוב קטרוג על ישראל. הוא הפך בדעתו למצוא זכות אשר תטה את תנועת המאזניים ויצא לסיבוב בין בתי העיריה. נכנס לאחד הבתים וראה אישה צעירה מתפללת לבדה. היא נחרדה לראות את הצדיק ופרצה בבכי. מעת לעת היה הצדיק נכנס לבתי התושבים להוכיח אותם על חטאיהם והיא הייתה בטוחה כי רבי לוי יצחק בא לבקר אותה על מעשיה.
"רבי, אינני מוצאת מנוח מאז אותו מעשה. כבר התחננתי וביקשתי מחילה מה' למרק את חטאי". הצדיק ביקש להבין על מה מדברת. "ההורים שלי גרו בכפר סמוך והתפרנסו ממחלבה שהייתה שייכת לפריץ, אדון הכפר. הם נפטרו כשהייתי נערה בת 17 ונשארתי לבדי. בתמימותי הלכתי אל הפריץ וביקשתי להמשיך את הסדר החכירה. הפריץ החל לדבר על המחירים, ופתאום הבנתי שהוא מכונן לדברים אחרים. הוא ביקש ממני לבוא לעתים קרובות ואני נחרדתי. ניסיתי להסביר כי אני יהודייה, אך הוא ביקש לאחוז בשיער שהשתלשל מראשי. לפני שהספקתי להוציא הגה, נתן נשיקה על השיער. נמלטתי מביתו ועברתי לכאן.
"מאז אותו יום, אינני מוצאת מנוח לנפשי. אני חשה אשמה בכך שאפשרתי לו לטמא את שערותי. לקחתי מספרים וגזרתי אותן והנה, היא צעקה, תלתל אחד נשאר לי מאז ובכל פעם שלבי מתמלא צער על רוע מזלי, אני מוציאה את התלתל ומצדיקה דין שמים". ניגב הצדיק דמעה מעינו ואמר: "ריבונו של עולם, אם עם ישראל צריך זכויות, קח את התלתל של הנערה הפשוטה והתמימה הזו והנח אותו על כף המאזניים..."